

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Inspiratiebundel 'De watervoetafdruk van kledij'

voor 4de- 6de leerjaar basisonderwijs

Beste leerkracht,

Doe je mee aan de campagne 'Iedereen waterdrager' op Wereldwaterdag? Wil je graag met je klas aan de slag rond de watervoetafdruk van kledij? Hieronder vind je inspiratie en een aantal concrete tips om er in de klas mee aan de slag te gaan. We pasten werkvormen systeemdenken toe.

De inspiratiebundel is als volgt opgebouwd. In een eerste deeltje kan je meer achtergrondinformatie vinden over het concept 'de watervoetafdruk'. Daarna volgen er werkvormen waarmee je het thema 'water en kledij' voor de eerste keer kan aanbrengen bij leerlingen. Wil je graag nog dieper op het thema ingaan met je klas, dan kan je in deel 3 nog heel wat verdiepende werkvormen én een tool waarmee leerlingen hun eigen watervoetafdruk kunnen berekenen, terugvinden.

Alle bijlages die bij de werkvormen horen, kan je achteraan in deze bundel vinden.

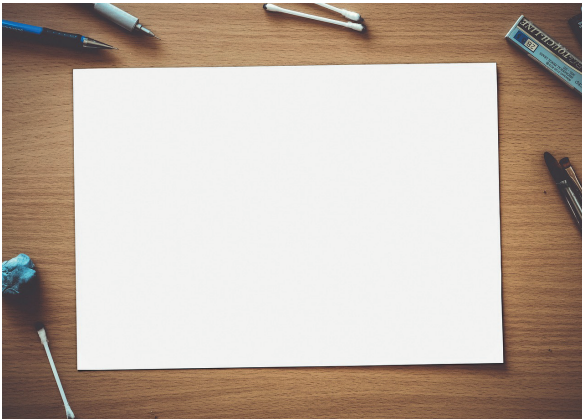

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Deel 1. De watervoetafdruk uitgelegd

Gemiddeld gebruikt een Belg zo'n 100 liter kraantjeswater per dag. Via onze consumptie gebruiken we echter veel meer water, nl. gemiddeld 7 400 liter water per persoon per dag. We consumeren water immers niet alleen 'direct' als drinkwater, om te koken, ons te wassen,... maar ook 'indirect', om alle goederen en diensten die we consumeren te produceren. Enkele voorbeelden van grote waterverslinders zijn:

1 tot 10 liter water per blad papier

130 liter water per kopje koffie

8 000 liter water per jeans

1 550 liter water per 100 gram rundsvlees

Om het watergebruik van een product over de hele productieketen te meten, ontwikkelde prof. A. Y. Hoekstra van de universiteit van Twente in Nederland 'de watervoetafdruk'.

De watervoetafdruk is een maat voor het waterverbruik van een product of dienst, gemeten over de hele productieketen.

De watervoetafdruk van een persoon is de hoeveelheid water die een persoon direct en indirect gebruikt.

Direct water is het kraantjes-, grond- en regenwater dat de persoon zelf gebruikt. **Indirect water** is het water dat verborgen zit in alle producten en diensten die men gebruikt (voeding, papier, energie, kledij, mobiliteit). Zo kan ook de watervoetafdruk van een school, gemeente, land,... berekend worden.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

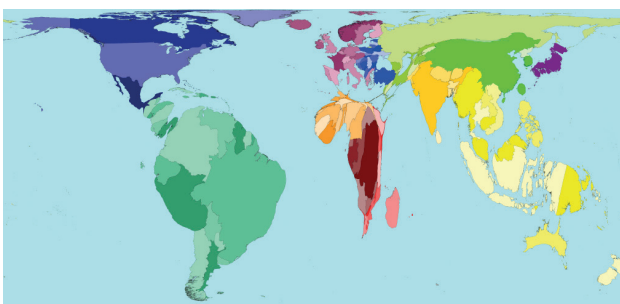
IEDEREEN WATERDRAGER

Kledij telt voor zo'n **8%** mee in de totale **watervoetafdruk** van een Belg. Met kledij bedoelen we alle kleren maar ook de accessoires zoals zakdoeken, sjaals, tassen, rugzakken,... De watervoetafdruk van kledij zit voornamelijk in de productie van de vezels, maar ook in de verwerking van de vezels tot textiel waarbij water wordt gebruikt en vervuild, zoals bijvoorbeeld tijdens het kleuren.

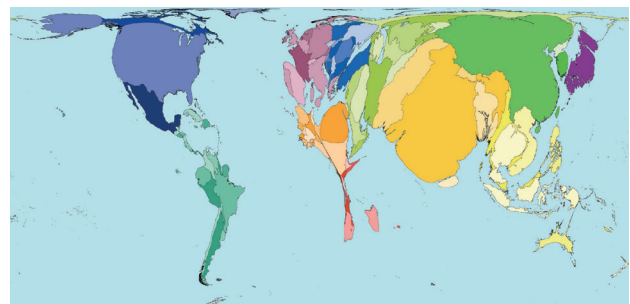
KATOENPLANTAGE	IRRIGATIE	TEXTIELFABRIEK	TRANSPORT	IN DE WINKEL
				
Om katoenplanten te laten groeien is veel water nodig. Katoen wordt echter vaak geteeld in gebieden waar water schaars is. In de katoenteelt worden meststoffen en zeer veel pesticiden gebruikt. Deze vervuilen de watervoorraden.	De katoenplanten worden in droge periodes of regio's geïrrigeerd. Dat betekent dat ze extra besproeid worden. De irrigatie leidt soms tot uitputting van meren, rivieren of grondwaterlagen.	Van het katoen worden T-shirts gemaakt. De kleurstoffen bij het kleuren van de T-shirts hebben een zware negatieve impact op de waterkwaliteit. Het water wordt niet altijd gezuiverd voor het geloosd wordt.	Water wordt ingevoerd van het ene naar het andere land via de import van goederen, zoals T-shirts.	De T-shirt die je in België in de winkel koopt, is gemaakt van water uit een ander land. Wie een T-shirt koopt verhoogt daarmee zijn eigen watervoetafdruk. Om één T-shirt te produceren is wel 2700 liter water nodig.

Productieketen T-shirt en de watervoetafdruk

We hebben wereldwijd een **constante hoeveelheid zoet water** ter beschikking over de eeuwen heen. We moeten diezelfde hoeveelheid zoet water echter met **steeds meer mensen** delen. In 1800 waren er 1 miljard mensen, in 1960 3 miljard, in 2017 7,5 miljard mensen. We **consumeren ook steeds meer**. Daarnaast kampen mensen door het **extremere weer** als gevolg van de klimaatwijzigingen steeds meer met extreme droogte en overstromingen. Hierdoor komt wereldwijd de zoetwatervoorraad onder druk te staan. Als we al dat zoet water eerlijk zouden verdelen, heeft iedere wereldbewoner zo'n 5 500 liter water per dag ter beschikking (= het eerlijk wateraandeel).

Verdeling regenval

Gebruik aan water

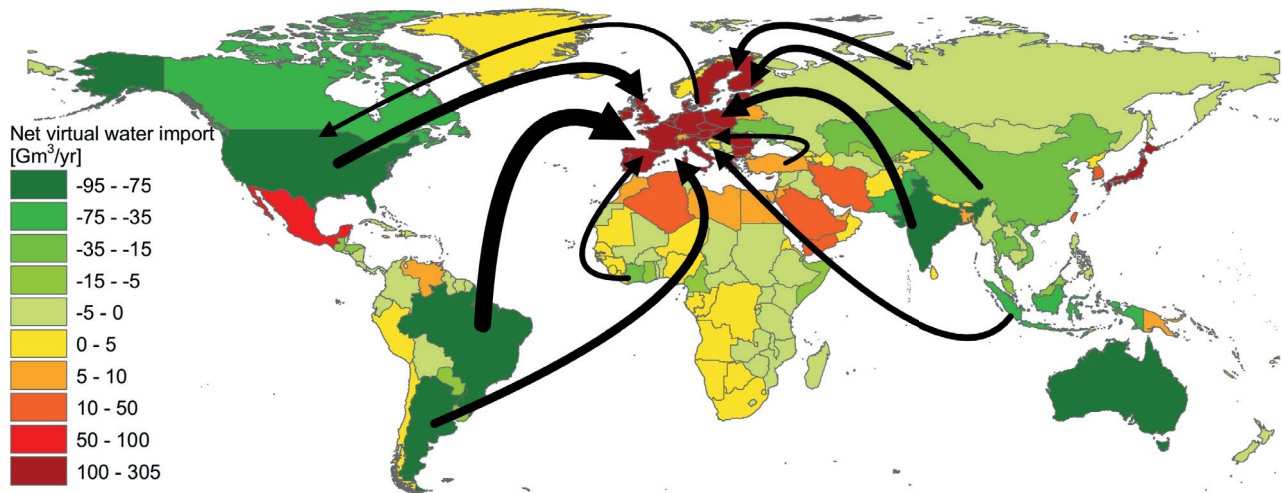
© Worldmapper.org/Sasi Group (University of Sheffield) and Mark Newman (University of Michigan)

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Zoals je kan zien op de voorgaande kaarten is de **beschikbaarheid en het gebruik van water** echter niet **evenredig verdeeld**. In België importeren we 75% van ons totale watergebruik.

© <http://waterfootprint.org/en/water-footprint/national-water-footprint/virtual-water-trade/>

geraadpleegd aug. 2018

We zijn dus sterk **afhankelijk** van andere landen. Veel van de goederen die wij hier consumeren zijn daarbovenop afkomstig uit landen in ontwikkeling die al te kampen hebben met waterschaarste (India, Pakistan, Indonesië, Thailand, Ivoorkust, Ghana, Somalië, Djibouti, Kameroen). Ons huidige consumptiepatroon heeft een zeer grote impact op de (vaak al lage) waterbeschikbaarheid in landen in ontwikkeling. Op korte termijn betekent dit inkomsten voor het land. Wanneer echter in een streek zo veel water gebruikt wordt dat meren, rivieren en grondwaterlagen uitdrogen, is dit op lange termijn niet duurzaam.

Een voorbeeld hiervan is het **Aralmeer** in Oezbekistan en Kazachstan, dat door overirrigatie voor de katoenteelt bijna volledig is verdwenen. Dit heeft grote gevolgen voor de katoenteelt zelf, voor de visserij, de fauna en flora en op de hoeveelheid regen die nu nog in de streek valt. Een kleiner meer betekent immers ook minder verdamping, minder wolken, minder regen en dus een volledig verstoord ecosysteem. 20% van de katoen die geteeld werd in deze streek werd gebruikt voor kledij die verkocht werd in Europa.

© Dieter Telemans

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Dit alles heeft als gevolg dat watergebruik een zeer complex en mondiaal verhaal is. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt niet enkel bij overheden en bedrijven, maar ook bij onszelf als consument. Willen we water op een duurzame manier gebruiken, dan moeten we in België onze watervoetafdruk 30% verlagen tot het eerlijk wateraandeel.

Enkele tips om je watervoetafdruk te verlagen:

- ✓ Consuminder: koop enkel wat je echt nodig hebt
- ✓ Geef gebruikte goederen een tweede leven
- ✓ Koop tweedehandskledij
- ✓ Kies voor duurzame alternatieven van katoen, zoals hennep, bamboe, tencel
- ✓ Herstel, ruil of hergebruik kledij
- ✓ Eet meer plantaardig en minder vlees
- ✓ Verspil geen voedsel
- ✓ Kies voor biologische voeding
- ✓ Kies voor lokale en seizoensgebonden producten
- ✓ Vervuil minder water:
 - Kies voor biologisch afbreekbare was- en kuisproducten
 - Vermijd plastic verpakkingen
 - Gebruik geen pesticiden
 - Breng schadelijke stoffen naar het containerpark
 - Was je kledij minder vaak. Kledij buiten of bij een open raam hangen, verwijdert onfrisse geurtjes
- ✓ Kies voor zonne- of windenergie
- ✓ Gebruik zo weinig mogelijk kraantjeswater en vervang het door regenwater waar mogelijk

Graag meer info? Neem zeker een kijkje op:

www.joinforwater.ngo/nl/watervoetafdruk

www.watertelt.be

<https://waterfootprint.org>

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Deel 2. Met de watervoetafdruk van kledij aan de slag in de klas! (basis)

Hieronder vind je een aantal werkvormen systeemdenken om het systeem van de watervoetafdruk van kledij eenvoudig, maar toch genuanceerd bloot te leggen. Volg de onderstaande stappen met je leerlingen.

Stap 1: Prikkel

Doelstellingen:

1. De interesse van de kinderen prikkelen.
2. De leerlingen ontdekken dat er heel wat zoet water wordt gebruikt om onze kleren te maken en dat dit soms voor problemen zorgt.

Aan de slag:

FOTO'S ARALMEER IN 1989 EN 2014

'Wat is er gebeurd met het meer? Hoe komt het dat het leeg is?'

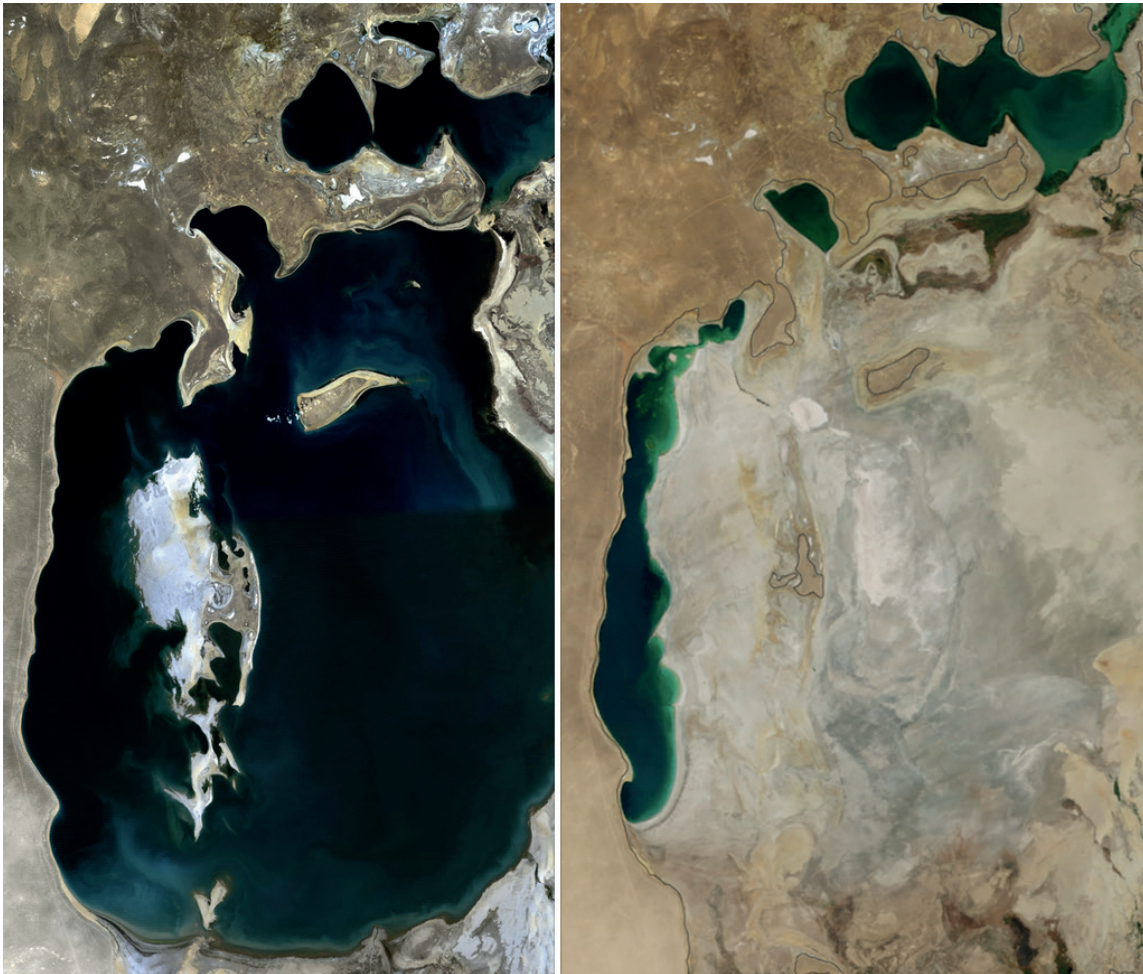

Foto door NASA van het Aralmeer in 1989 (links) en 2014 (rechts) • (grote versie zie bijlage)

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

WERKVORM 'WAAR VIND IK HET?' met prikkelend filmpje

Waar vind ik het?

MATERIAAL

Youtubefilmpje

<http://www.wereldwaterdagat-school.be/iedereen-waterdrager.php>

THEMA

Indirect watergebruik
Watervoetafdruk kledij

DOEL

Leerlingen begrijpen complexiteit door zicht te krijgen op de onderdelen en het geheel.

WERKVORM

Opdracht 1

Surf naar:

<http://www.wereldwaterdagat-school.be/iedereen-waterdrager.php>

Bekijk het filmpje TEXTILE
Montage 40 min Extrait Aral
vanaf 1:12 tot 1:20.
Stop vervolgens het fragment.

Opdracht 2

Waar speelt dit fragment zich af?
Wat toont het fragment?
Wat is er gebeurd?
Wat zal er nog gebeuren?
Bespreek dit.

Opdracht 3

Kijk nu naar het filmpje
vanaf het begin.
Had je dit verwacht?

IN DE KLAS

Je kan voor deze werkvorm een filmpje gebruiken, maar evengoed een foto, een verhaal, een prent of zelfs een luisterfragment.

De leerlingen gaan op zoek naar de context en leren op die manier hun oordeel uit te stellen. Afhankelijk van de context krijg je immers een volledig ander verhaal. Zo kan een klein onderdeel van het geheel dus heel veel verhalen vertellen.

Je zag namelijk niet alles wat in het fragment gebeurde. Dit fragment kan een mooie aanleiding zijn om het thema "kleding en indirect water" aan te snijden. Je kan in het thema aankaarten hoe je de watervoetafdruk van je kledij kan verkleinen.

WAAROM?

Sommige problemen omtrent duurzaamheid worden pas duidelijk wanneer je een stap achteruit neemt. Het is belangrijk om eerst de context te onderzoeken vooraleer we een oordeel vellen over het geheel. Door het geheel te onderzoeken, komen we op interessante pistes. Zo kunnen we het geheel beter begrijpen.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Stap 2: De productieketen van kledij

De watervoetafdruk van een T-shirt is een abstract begrip voor kinderen. Door de productieketen visueel weer te geven en aan te duiden bij welke stapjes water nodig is, wordt dit concreter.

Doelstellingen:

1. De leerlingen kunnen in eigen woorden de keten om katoenen kledij te maken, uitleggen.
2. De leerlingen kunnen uitleggen waarvoor water nodig is bij het maken van katoenen kledij.

WERKVORM 'STAARTVERTELLING'

Staartvertelling

MATERIAAL

- Filmpje proces-verwerking product
- Kolommen
- Afbeeldingen onderdelen proces (zie bijlage)
- Afbeeldingen waterdruppels (zie bijlage)

THEMA

Indirect watergebruik
Watervoetafdruk kledij

DOEL

Leerlingen krijgen inzicht in hoe mens en natuur één geheel vormen.

WERKVORM

Opdracht 1

Bekijk samen een filmpje van het productieproces van het gekozen product. Bekijk het filmpje 'Hoe wordt een T-shirt gemaakt' vanaf 4:49 tot 7:43.

Surf naar:

<https://www.schooltv.nl/video/huisje-boompje-beestje-hoe-wordt-een-t-shirt-gemaakt/#q=hoe%20wordt%20een%20t-shirt%20gemaakt%3F>

Opdracht 2

Maak het proces van het product nu stapsgewijs duidelijk in kolommen. Bv. katoenplantage – irrigatie – textielfabriek – transport – winkel.

Surf naar:

<http://www.wereldwaterdag@school.be/t-shirt-en-water.php>

Opdracht 3

Denk nu bij elke stap na of er water gebruikt wordt en of het om veel of weinig water gaat. Duid dit aan in de kolommen met een druppel en de grootte van de druppel.

Opdracht 4

Kinderen sluiten hun ogen. 1 kind neemt een prent weg. 'Wat is er veranderd? Wat gebeurt er als... er niet meer is/gebeurt?' 1 kind verwisselt 2 prenten. 'Wat is er veranderd? Wat gebeurt er als eerst... en dan...?'

Opdracht 5

Laat de kinderen schatten hoeveel water nodig is om 1 T-shirt te maken. (2 700 liter voor 1 T-shirt, 8 000 liter voor 1 jeansbroek) Vul dit aan bij de staartvertelling.

IN DE KLAS

- Je kan dit ook toepassen op andere producten zoals bv. vlees. Hoe kies je een gepast product? Hoe meer grondstoffen er nodig zijn om het product te maken, hoe hoger de moeilijkheidsgraad.
- Je kan ook enkele producten vergelijken. Kies dan verschillende producten die:
 - dichtbij of net veraf worden geproduceerd bv. appel vs. banaan
 - verschillende aantallen grondstoffen nodig hebben bv. rijst versus vlees
- Je kan de processen per product met kaartjes in de juiste volgorde laten zetten of de kinderen zelf de verschillende stapjes laten ontleden.

WAAROM?

De kinderen ontdekken dat het product dat ze in de winkel kopen, het resultaat is van een productieproces. Voor de aanmaak van producten zijn grote volumes natuurlijke grondstoffen o.a. kostbaar water nodig.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Stap 3: De keten om kledij te maken op de wereldkaart

Doelstelling:

1. De leerlingen ontdekken dat het water dat gebruikt wordt om kledij te maken uit andere landen komt. Landen waar de watervoorraden vaak beperkt zijn.
2. De leerlingen geven voorbeelden van de invloed die verschillende systemen op elkaar hebben.
3. De leerlingen kunnen het verband tussen hun eigen consumptiegedrag en de watervoorraden elders uitleggen a.d.h.v. een T-shirt.

WERKVORM 'VERDWIJN!'

Verdwijn!

MATERIAAL

- De blinde wereldkaart gratis te downloaden via <http://djapo.be/werken-met-de-wereldkaart/>

- Enveloppes per product: prentjes van grondstoffen, fabriek en eindproduct (zie bijlage staartvertelling)

- Enveloppe 'elementen van verandering' (zie bijlage)

THEMA

Indirect watergebruik
Zoet water onder druk

DOEL

Leerlingen begrijpen complexiteit door zicht te krijgen op de onderdelen en het geheel.

WERKVORM

Opdracht 1

In een enveloppe zitten prentjes van een product en de bijhorende grondstoffen die nodig zijn om tot het eindproduct te komen. Bv. T-shirt (eindproduct) en katoenplant (grondstof).

Opdracht 2

Plaats het prentje van de het eindproduct, de T-shirt, in België (dit is ons geheel). Komt de grondstof, katoen, ook uit België? Waar komt katoen wel vandaan? (vooral China, VS en Oezbekistan) Waar wordt katoen verwerkt tot textiel? (bv. in Indonesië, India, Bangladesh, China,...) Plaats de prentjes van de katoen, de textielfabriek en de T-shirt op de landen van de wereldkaart. Je krijgt nu een visueel overzicht op de wereldkaart van welke landen allemaal betrokken zijn bij het maken van het eindproduct.

Opdracht 3

Bespreek: Waar komen de grondstoffen vandaan? België of andere landen? Voor heel veel producten zijn we afhankelijk van andere landen in de wereld. Waarom wordt dit daar gekweekt en niet bij ons? Wat als de oogst mislukt? Wat betekent dat voor ons?

Opdracht 4

Neem de enveloppe "elementen van verandering".

Kies één element om te veranderen.

Mogelijke elementen van verandering zijn extreme droogte, mensen kopen steeds meer kleren, er zijn steeds meer mensen.

Maak met dit element een 'als... dan...' zin.
Bijvoorbeeld bij de katoenplant. Als steeds meer mensen T-shirts kopen, dan moeten steeds meer katoenplanten geplant worden. En ga zo verder. Als er steeds meer katoenplanten moeten geplant worden, dan...

Opdracht 5

Neem er terug de foto van het Aralmeer bij. Plaats hem op de wereldkaart (op de grens tussen Oezbekistan en Kazachstan). Ze plaatsen ook zichzelf op de wereldkaart. Wat hebben wij hiermee te maken? Kunnen wij iets doen?

IN DE KLAS

Je kan de leerlingen zelf laten ontdekken waar de ingrediënten vandaan komen en waarom ze daar gekweekt worden. Je kan ook stilstaan bij de weg die het product aflegt tot bij ons (boot, vliegtuig, ...). Dit kan je ook aanduiden op de wereldkaart.

WAAROM?

Dit is een werkvorm onderdelen-geheel, waarbij het eindproduct bv. T-shirt ons geheel is. We denken na uit welke 'onderdelen' dit bestaat en wat er zou gebeuren als een onderdeel ontbreekt of verandert. En hoe dit invloed heeft op elkaar. Ons gedrag heeft invloed op de wereld en omgekeerd. De onderdelen hebben allemaal een plaats op de wereldkaart, waardoor snel duidelijk wordt hoe afhankelijk wij zijn van de wereld voor tal van producten. Een mooi voorbeeld van hoe we in verbinding staan met de wereld. De blinde wereldkaart is een goed medium om verbanden bloot te leggen.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Stap 4: Wat kunnen we zelf doen?

Vraag aandacht voor duurzaam watergebruik door een actie uit te werken samen met de leerlingen. Ideaal voor Wereldwaterdag. Je kan hierover heel wat tips terugvinden op <http://www.wereldwaterdagatschool.be>.

Wil je eerst het thema nog verder verdiepen met je leerlingen, bekijk dan de werkvormen in deel 3.

© shutterstock

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

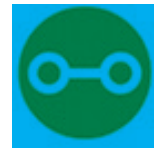
Deel 3. Uitbreidingspakket over de watervoetafdruk van kledij

3.1. Extra werkvormen systeemenken rond de watervoetafdruk van kledij

Hoe we met water omgaan, heeft gevolgen voor verschillende personen en de natuur, zowel hier als elders, nu als in de toekomst. Via de werkvormen hieronder krijgen de leerlingen meer zicht op de oorzaak-gevolg relaties en op de verschillende perspectieven rond de watervoetafdruk van kledij.

WERKVORM 'TELETIJDMACHINE' (toekomst + verschillende perspectieven)

Teletijdmachine

MATERIAAL

- Bladen met teletijdmachines op (zie bijlage)
- Stellingen en mogelijke personages (zie bijlage)

THEMA

Indirect watergebruik
Impact oplossingen?

DOEL

Leerlingen begrijpen complexiteit door zicht te krijgen op oorzaken en gevolgen.

WERKVORM

Opdracht 1

Denk na over een stelling uit de lijst in bijlage: bv. "Vanaf nu draagt niemand nog katoenen kledij." Noteer op een blad papier welke personages beïnvloed worden door deze beslissing. Bv. katoenplukker, eigenaar kledingwinkel, kind in België, visser waarvan het meer waar hij vist uitdroogt door te veel irrigatie, milieuactivist...

Opdracht 2

Neem het blad van de teletijdmachine. Schrijf bovenaan de stelling en het personage. Kies een jaartal waarin je dit personage wil observeren en vertrek! Observeer wat er in de toekomst gebeurt. Hoe ziet het personage er nu uit? Is hij of zij nu gelukkiger, of net niet? Waar woont hij/zij? Is hij/zij gezond? Teken of noteer in kernwoorden de situatie van het personage.

Nu is het aan het volgende personage om in de teletijdmachine te stappen.

IN DE KLAS

Deze werkvorm kan worden toegepast op heel veel situaties en binnen verschillende vakken. Zo kan je bijvoorbeeld inschatten wat de gevolgen zijn als je vanaf nu enkel nog frisdrank zal drinken, of wat er kan gebeuren als de school een moestuin aanlegt.

Variaties: in groepjes nadenken over 1 personage of in groepjes elk een verschillend personage.

In de plaats van tekenen kan je met de klas een teletijdmachine maken en telkens moet het personage verkleed komen uit de teletijdmachine. Je zal zien dat ieder personage anders zal reageren op de stelling in de toekomst.

WAAROM?

Deze werkvorm is een goede manier om op zoek te gaan naar de gevolgen van een gebeurtenis die niet meteen zichtbaar zijn. Dit kan zowel positief (fair trade kopen) als negatief (het gebruik van onkruidverdelger in de moestuin) zijn. Je kan overigens de teletijdmachine ook gebruiken om naar het verleden te reizen en zo op zoek te gaan naar de oorzaken van een situatie.

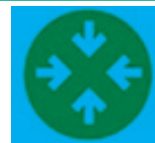

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

WERKVORM 'EEN ANDERE WERELD' (verschillende perspectieven)

Een andere wereld

MATERIAAL

- Klappapier
- Stellingen en mogelijke personages (zie bijlage teletijdmachine)

THEMA

Indirect watergebruik

DOEL

Leerlingen begrijpen complexiteit door zicht te krijgen op verschillende perspectieven.

WERKVORM

Opdracht 1

Kies een stelling uit de bijlage.

Opdracht 2

Kies een personage uit de lijst:

- Katoenplukker
- Eigenaar kledingwinkel
- Kind in België
- Visser waarvan het meer waar hij vist uitdroogt door te veel irrigatie
- Milieuactivist

Opdracht 3

Schrijf of teken in het midden van een blad je personage. Denk nu na over de situatie door de ogen van je personage. Maak een woordspin met alle mogelijke reacties die je personage op die stelling zou kunnen hebben.

IN DE KLAS

Verzamel alle woordspinnen en laat de leerlingen rondwandelen in de klas om ideeën op te doen. Laat hen in interactie gaan met de andere personages. Reflecteer nadien met de leerlingen over het idee dat er bij één situatie verschillende standpunten kunnen zijn. Bepaalt wie je bent hoe je naar de wereld kijkt, hoe je erover denkt? Geef een voorbeeld.

WAAROM?

Deze werkvorm stimuleert de kinderen verschillende standpunten in te nemen, ook van personages die niet vanzelfsprekend zijn. Op die manier kunnen ze begrijpen dat iets wat een probleem is voor de een, een oplossing kan zijn voor de ander.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

WERKVORM 'DE MEDAILLE' (voor- en nadelen)

De medaille

MATERIAAL

- Gelamineerde medailles
- Groene en rode whiteboard-stiften
- Lijst met stellingen met mogelijke voor-en nadelen ivm water (zie bijlage)

THEMA

(In)direct watergebruik

DOEL

Leerlingen begrijpen complexiteit door zicht te krijgen op verschillende perspectieven.

WERKVORM

Opdracht 1

Denk na over een bepaalde stelling. In bijlage vind je een lijst met stellingen. Kies 1 stelling uit. Schrijf op de medaille alle voordelen die je kan bedenken bij deze stelling. Noteer deze in het groen.

Opdracht 2

Bekijk nu 'de keerzijde' van de medaille: wat zijn de nadelen die verbonden zijn aan deze stelling? Noteer deze in het rood.

Opdracht 3

Kies nu het belangrijkste voordeel en nadeel uit. Veeg de rest terug weg.

IN DE KLAS

Wanneer de kinderen het belangrijkste voor- en nadeel hebben gekozen, doen ze de medaille om en lopen door de klas. Eerst bekijken ze alle nadelen: wanneer ze iemand vinden die hetzelfde nadeel heeft gekozen, vormen ze een groepje. Achteraf kan gekeken worden naar de grootte van de groepjes.

Er kan vervolgens dieper worden ingegaan op een nadeel. Wat zijn de gevolgen van dit nadeel? Vervolgens kan je dezelfde werkwijze toepassen en de voordelen eens van naderbij bekijken.

Het is interessant dat deze werkvorm gebeurt nadat kinderen geleerd hebben over het onderwerp. In dit geval is het diepgaander als ze bij de verschillende stellingen de link leggen met water. En de bijhorende voor-en nadelen. In bijlage vind je ook mogelijke ideetjes van voor-en nadelen bij de stellingen. Dit lijstje is natuurlijk oneindig. Dit zijn mogelijke opties.

WAAROM?

Via deze werkvorm denken de leerlingen na over de voor- en nadelen van een probleem. Door eerst de nadelen te onderzoeken, krijgen ze zicht op de problematische situatie. Door echter ook de voordelen op te sommen, begrijpen ze dat je situaties vanuit verschillende perspectieven kan bekijken.

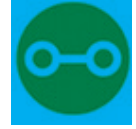

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

WERKVORM 'ROUTEKAART' (kettingreactie aan gevolgen)

Routekaart

MATERIAAL

- Voorbeeldroutekaart bij stelling kledij (helemaal ingevuld + deels ingevuld) (zie bijlage)
- Blanco routekaart (zie bijlage)
- Balpen
- Rood en groen stiftje

DOEL

Leerlingen begrijpen complexiteit door zicht te krijgen op oorzaken en gevolgen.

WERKVORM

Opdracht 1

Bekijk eens de voorbeeldroutekaart bij de stelling "Vanaf nu kopen mensen alleen nog kledij van fleece" en alle mogelijke gevolgen daarbij bedacht.

Opdracht 2

Maak nu zelf een routekaart. De stelling staat helemaal links en daaruit komen telkens gevolgen. Stelling: "Vanaf nu koopt iedereen minder nieuwe kleren." Schrijf dit links. Welke gevolgen kan je bedenken? En welk gevolg komt daaruit? En zo verder?

Opdracht 3

Bekijk de routekaart opnieuw. Kleur de positieve gevolgen groen, de negatieve rood. Zijn er zaken die je niet verwacht had? Plaats daar een uitroepteken bij. Hebben anderen dezelfde routekaart?

IN DE KLAS

Deze werkvorm kan je gemakkelijk naar moeilijkheidsgraad aanpassen. Je kan een ingevulde routekaart samen bekijken. Je kan een routekaart gedeeltelijk invullen en de leerlingen moeten het verder invullen. Of je kan hen volledig zelf een routekaart laten tekenen.

Let op: om een routekaart te kunnen tekenen heb je wel achtergrondkennis nodig over het thema. Dus deze werkvorm doe je pas wanneer je al over het thema hebt geleerd.

WAAROM?

Deze werkvorm brengt mooi de gevolgen op korte en lange termijn in beeld. Er komen gevolgen in beeld waar je in eerste instantie niet onmiddellijk aan gedacht had. Het geeft een mooi overzicht van positieve en negatieve gevolgen op korte en lange termijn.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

WERKVORM 'RECHTBANKSPEL' (verschillende perspectieven)

Rechtbankspel

MATERIAAL

- Attributen voor de personages
- Dagboekfragmenten per personage (zie bijlage)
- Naamkaartjes per personage (zie bijlage)

THEMA

Indirect watergebruik

DOEL

Leerlingen begrijpen complexiteit door zicht te krijgen op verschillende perspectieven.

WERKVORM

Opdracht 1

Deel mee aan de klas dat er een nieuwe wet komt. In die wet staat dat vanaf nu iedereen nog maximum 2 T-shirts per jaar mag kopen. Voor de wet definitief wordt, willen ze graag verschillende partijen samenroepen om over die wet te discussiëren in een rechtbank. Iedereen zal een ander personage krijgen en zich moeten inleven in zijn personage en zijn belangen verdedigen.

Opdracht 2

Verdeel de klas in 5 groepen. Iedere groep krijgt een personage: katoenplukker, eigenaar kledingwinkel, kind in België, visser waarvan het meer waar hij vist uitdroogt door te veel irrigatie, milieuactivist.

Opdracht 3

Iedere groep krijgt een personage toegewezen. Ze lezen het dagboekfragment om zich in te leven in het personage.

Opdracht 4

Het rechtbankspel. Ieder personage komt 1 voor 1 naar voor en krijgt een attribuut. Zijn er meerdere personen in 1 groepje, dan zijn de andere personen de advocaten van het personage. Ieder personage stelt zich voor aan de anderen.

Opdracht 5

De wet 'Vanaf nu koopt iedereen nog maximum 2 T-shirts per jaar' wordt nog eens herhaald door de rechter (leerkracht). De bedoeling is dat de verschillende partijen de wet aanpassen zodat alle partijen tevreden zijn. Ze moeten samen tot een compromis komen.

IN DE KLAS

Je kan deze werkvorm ook bij andere thema's toepassen. Je kan ook zonder dagboekfragmenten werken, maar dan moeten de kinderen het personage heel goed kennen. Je kan de kinderen ook als inleving bij hun personage een tekening laten maken van wat ze willen vertellen in het rechtbankspel.

WAAROM?

Door zich in te leven in een ander personage komen leerlingen tot het besef dat iedereen anders naar een gegeven kijkt. Niks is zwart-wit. In het dagelijks leven moeten we leren omgaan met verschillende visies en meningen. Dit helpt om onze eigen mening te vormen en anderen beter te begrijpen.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

3.2. De watervoetafdrukcalculator

We gebruiken gemiddeld zo'n 7 400 liter water per persoon per dag. Als we al het beschikbare zoet water eerlijk zouden verdelen, hebben we per persoon zo'n 5 500 liter water ter beschikking. Hoe groot is de watervoetafdruk van de leerlingen?

Invullen van de vragenlijst 'Watervoetafdrukcalculator leerlingen':

Vul met de kinderen de vragenlijst in. Laat hen telkens omcirkelen wat past.

Werkblad 'Watervoetafdrukcalculator leerlingen' (zie bijlage).

Berekenen van de eigen watervoetafdruk:

Kleur het totaal aantal baden dat het eigen gebruik weergeeft.

Duid met een kruisje op de lijn aan hoe groot jouw watervoetafdruk is.

Vergelijk dit met het eerlijk wateraandeel en de gemiddelde Vlaamse leerling.

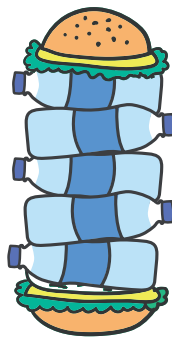
Werkblad 'Watervoetafdruk per leerling' (zie bijlage).

De watervoetafdruk van de klas:

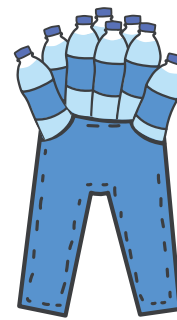
Ga na hoeveel baden de klas samen meer gebruikt dan het eerlijke aandeel en waar het verbruik vooral in kruipt. Hoeveel water gebruiken ze voor hun kledij (laatste 3 vragen)?

1 tasje koffie
= 130 liter

1 hamburger
= 2.400 liter

1 jeans
= 8.000 liter

© Sarah Delvaux

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Geraadpleegde bronnen

- Join For Water (dec. 2017), Leven op grote watervoetafdruk, geraadpleegd aug. 2018, <https://www.joinforwater.ngo/nl/leven-op-grote-watervoet-o>
- Ecolife, Velt, WWF, Watervoetafdruk, geraadpleegd aug. 2018, <https://watertelt.be/wp-content/uploads/2020/05/watervoetafdruk-achtergrondbrochure.pdf>
- Water Footprint Network, geraadpleegd aug. 2018, <https://waterfootprint.org/en/>
- Fahad Faisal (2013), Doing Clipping of Denim Jeans Pant in one of Bangladesh RMG Factory, geraadpleegd aug. 2018, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clipping_of_Denim_Pant.JPG
- Djapo, Methode Systeemdenken, les iles, 2014

Wereldwaterdag@school

Deze bundel werd opgemaakt door Join For Water i.s.m. Djapo in kader van Wereldwaterdag@school 2019. Het is aanvullend op de website www.wereldwaterdagatschool.be waarop je vooral ideeën van acties vindt. Deze bundel helpt je om je klas inhoudelijk voor te bereiden op Wereldwaterdag,

Wereldwaterdag@school is een samenwerking tussen verschillende partners:

Mogelijk gemaakt met de steun van:

Met vragen kan je terecht bij: wereldwaterdagatschool@joinforwater.ngo

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Deel 3. Bijlagen

Bijlage bij prikkel: foto's Aralmeer in 1989 en 2014

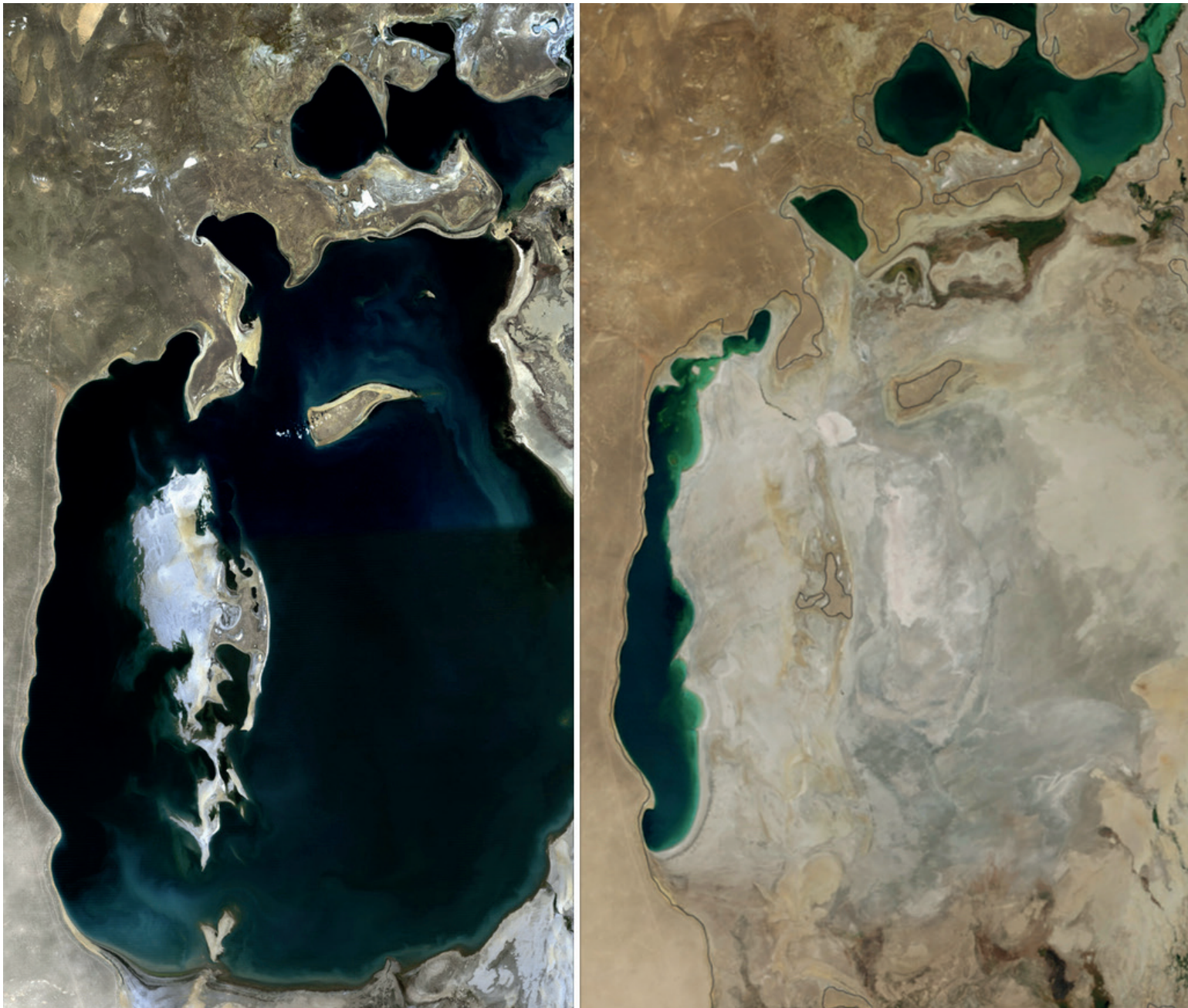

Foto door NASA van het Aralmeer in 1989 (links) en 2014 (rechts)

<https://af.wikipedia.org/wiki/Aralmeer>

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm startvertelling: stappen Verdwijn': Afbeeldingen stappen in proces (printen op wit papier)

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'Verdwin': Elementen van verandering (printen op gekleurd papier)

Als er steeds meer mensen
op de wereld zijn, dan ...

Als mensen steeds meer
T-shirts kopen, dan ...

Als mensen minder katoenen
T-shirts kopen...

Als het heel lang droog blijft
in de streek waar katoen
wordt geteeld, dan ...

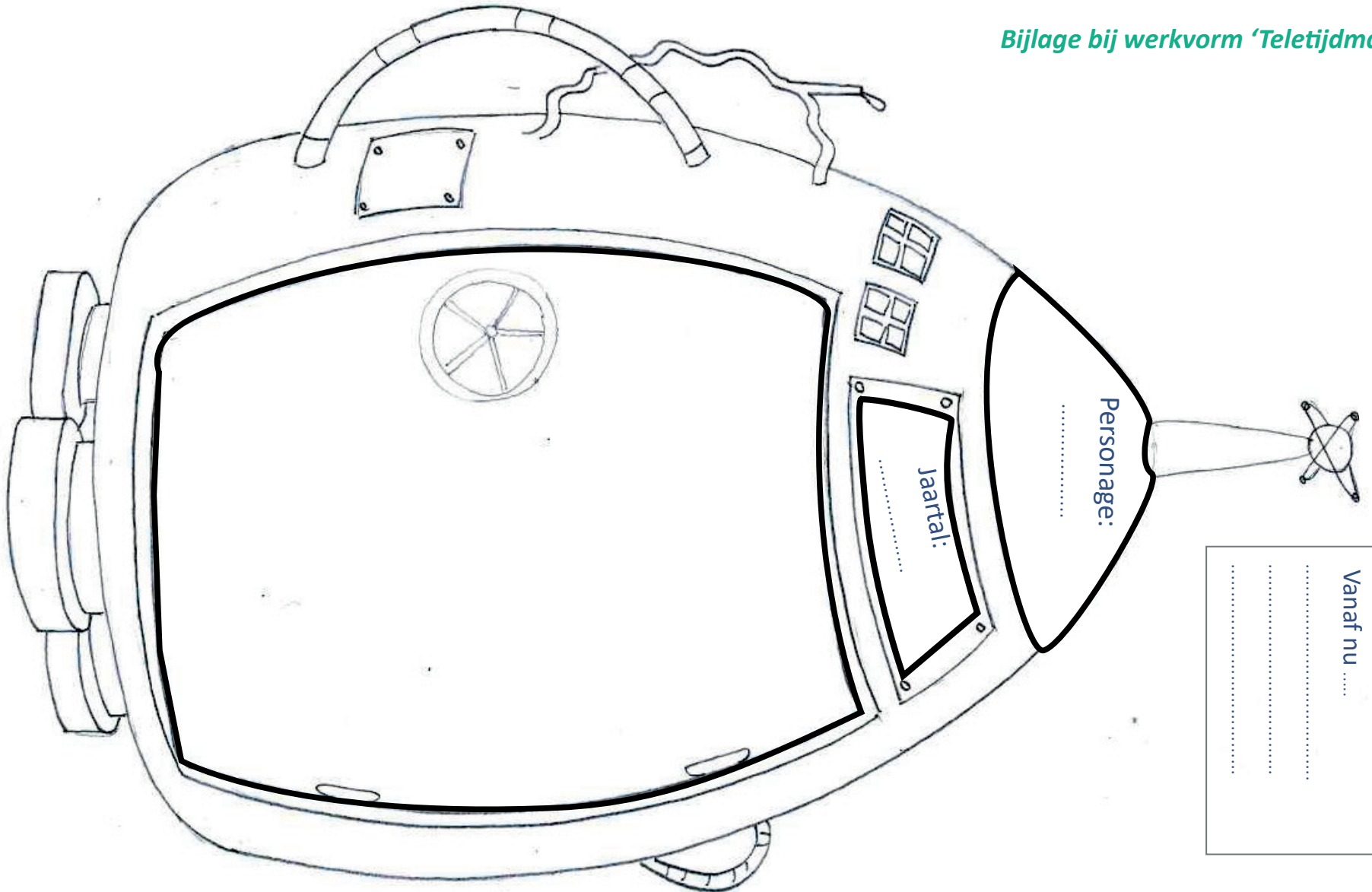

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'Teletijdmachine'

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'Teletijdmachine'

Stellingen	Personages
<ul style="list-style-type: none">• Vanaf nu mag iedereen nog maximum 2 nieuwe T-shirts per jaar kopen.• Vanaf nu koopt iedereen minder kledij.• Vanaf nu mag iedereen enkel nog kledij kopen van duurzame stoffen (zoals tencel en hennep).• Vanaf nu draagt niemand nog katoenen kledij.• Vanaf nu draagt iedereen tweedehandskledij.• Vanaf nu moet elk te klein kledingstuk naar de tweedehandswinkel gebracht worden.	<ul style="list-style-type: none">• Katoenplukker• Eigenaar kledingwinkel• Kind in België• Visser waarvan het meer waar hij vist, uitdroogt door te veel irrigatie.• Milieuactivist

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'De Medaille': mogelijke stellingen en enkele voor- en nadelen met betrekking tot water

Ik draag vaak tweedehandskledij.

- 👍 Om tweedehandskledij te kopen, is er geen nieuwe T-shirt gemaakt. En is er dus minder water nodig.

Ik koop heel veel nieuwe katoenen kleren.

- 👎 Om katoen te kweken is heel veel water nodig, soms in landen waar water al schaars is.
- 👎 Om katoen te verven worden milieuvervuilende verfstoffen gebruikt. Het vervuilde water moet terug gezuiverd worden. Soms wordt het vuile water rechtstreeks in een rivier geloosd.
- 👎 Doordat mensen steeds meer kleren kopen, wordt er steeds meer katoen gekweekt en dus steeds meer water gebruikt om katoen te kweken.
- 👎 Als je veel kleren hebt, ligt er misschien veel ongebruikt in de kast.

Ik zorg dat mijn kledij hersteld wordt wanneer het stuk is.

- 👍 Door kledij te herstellen, gaat deze langer mee. Je hoeft dus geen nieuwe T-shirt te kopen. En is er dus minder water nodig.

Ik koop vooral kledij die gemaakt is van kunstvezels (polyester, nylon, acryl), bijvoorbeeld een fleece trui.

- 👍 Er is weinig water nodig om de kledij te maken.
- 👎 Wanneer de kledij gewassen wordt, komen micro-plastics vrij die het water vervuilen. Als vissen die opeten, kunnen ze ziek worden. (Plastic soep)

Ik koop vooral kledij die gemaakt is van tencel en hennep.

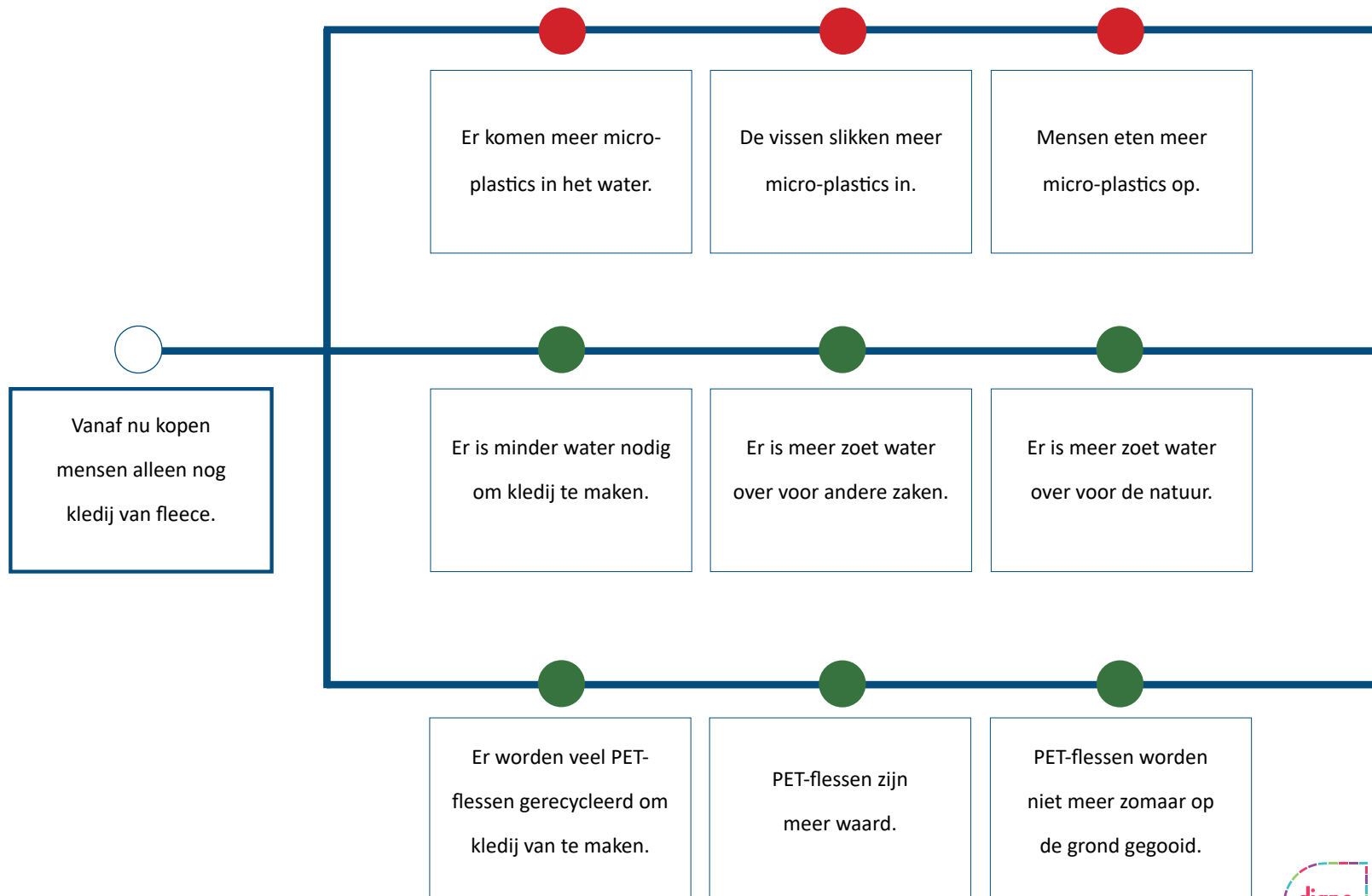
- 👍 Er is minder water nodig om de kledij te maken, in vergelijking met katoenen kledij.
- 👍 Wanneer de kledij gewassen wordt, komen geen micro-plastics vrij.
- 👍 Het is gemaakt van natuurlijke producten.
- 👎 Je vindt ze misschien niet met je favoriete superheld op.
- 👎 Kledij van hennep is lekker fris in de zomer, maar houdt weinig warmte vast in de winter.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'De Routekaart': ingevulde routekaart

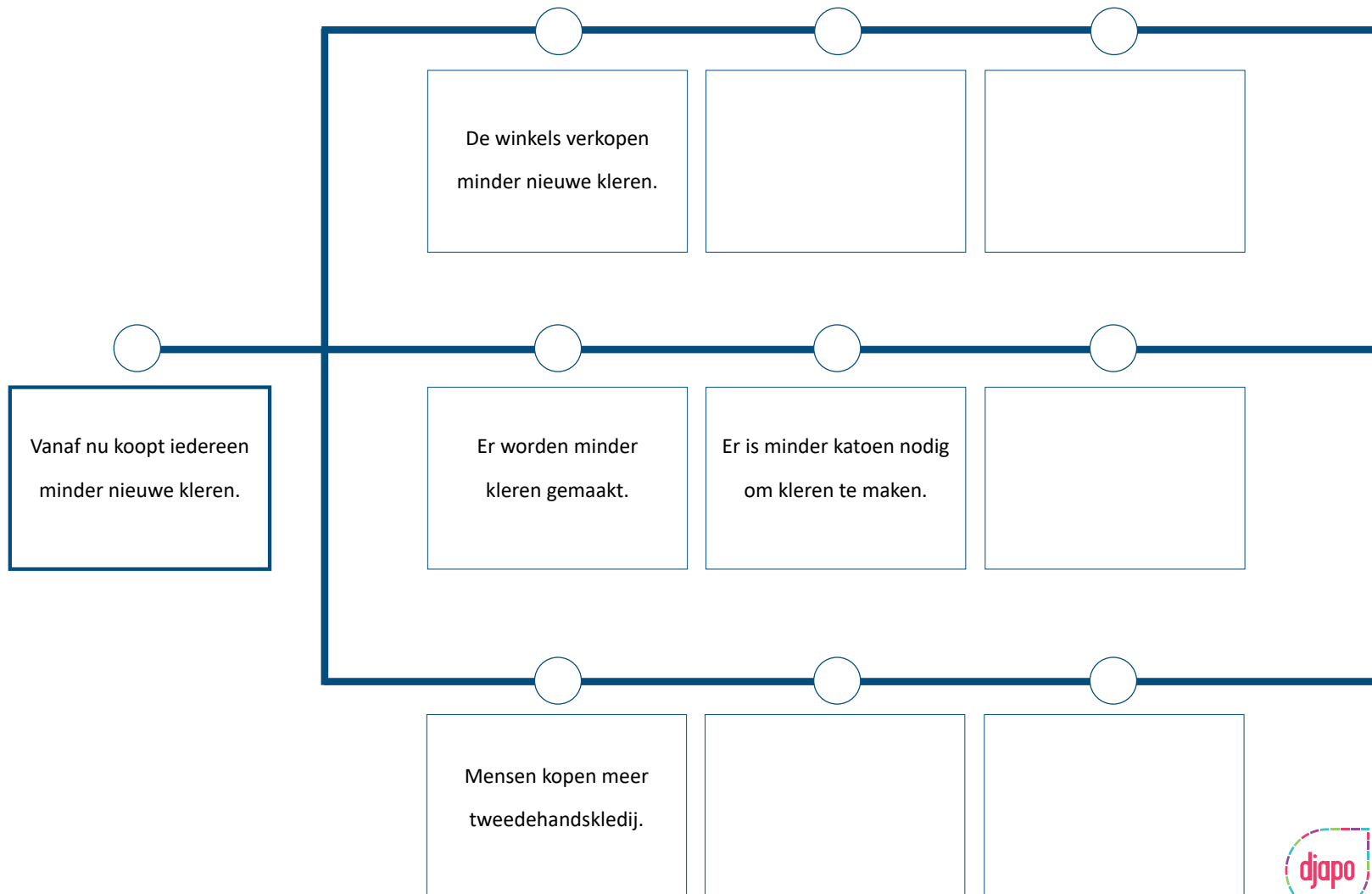

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'De Routekaart': deels ingevuld

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'De Routekaart': blanco

The diagram is a routing map template. It consists of a central vertical line that branches into three horizontal lines. Each horizontal line has three circular nodes. To the left of the middle horizontal line is a rectangular box. Below each horizontal line are three empty rectangular boxes, one under each node.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage bij werkvorm 'Rechtbankspel': naamkaartjes personages

Sayora,	Liam,	Myriam,	Adel,	Sofie,
katoenplukster	eigenaar kledingwinkel	Belgisch meisje	visser	milieuactivist

Bijlage bij werkvorm 'Rechtbankspel': dagboekfragmenten per personage

” Hallo, ik ben Sayora. Ik werk op de katoenplantages in Oezbekistan en pluk het katoen. Om katoen te laten groeien is er heel veel water nodig. Dat water halen we uit rivieren die naar het meer in de buurt stromen. Maar ik merk nu dat het water in het meer steeds zakt en dat het meer een woestijn wordt. We krijgen hier te maken met echte zandstormen. En in die zandstormen zitten dan vaak nog eens slechte stoffen, zoals pesticiden om onkruid en beestjes te verdelgen en ongezonde meststoffen. Die worden gebruikt in de katoenteelt. We worden allemaal dan ook veel vaker ziek van al die vieze, ongezonde stoffen in de lucht. Soms denk ik, misschien moeten we minder katoen telen, maar ja, hoe ga ik dan mijn kinderen eten geven? Ik moet nu al heel veel katoen plukken om een klein beetje geld te verdienen. Dus als er minder katoen te plukken valt, verdien ik minder geld en verlies ik misschien wel mijn werk. Ik heb schrik dat ik mijn werk ga verliezen als die nieuwe wet er door komt. ”

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

” Hoi, mijn naam is Liam. Ik heb een hippe kledingwinkel, in het midden van de populaire winkelstraat. Nu loopt alles goed! Onze T-shirts zijn super populair. Maar als we binnenkort nog maar twee T-shirts per persoon, per jaar mogen verkopen,... dan zal ik creatiever moeten zijn om evenveel te verdienen. Ik wil mijn werknemers ook echt behouden en niet ontslaan. Misschien kan ik overschakelen op tweedehandskledij verkopen. Maar daar kruipt heel veel tijd in: we moeten de goede spullen van de versleten kledij scheiden, we moeten maten sorteren,... Bovendien kunnen we tweedehandsspullen niet voor even veel geld verkopen als nieuwe kleren. Terwijl we er wel meer werk in moeten steken. Ik wil wel eens nadenken over een manier om T-shirts te laten maken van stoffen met een lagere watervoetafdruk. Van tencel of hennep bijvoorbeeld. Daar is niet zoveel water voor nodig als voor katoenen T-shirts. ”

” Ik ben Myriam. Ik, ik ben een echte fashionista!! Mijn outfit is elke dag tip top in orde. Ik probeer er wel op te letten dat ik niet té veel nieuwe kleren koop. Maar ik moet eerlijk gezegd wel bekennen dat een aantal van mijn spullen nog spiksplinternieuw in de kast liggen. En ik ben er eigenlijk al te groot voor geworden. Mooie tweedehandsspullen zijn soms ook nog wel tof, dat is dan echt vintage! En heel af en toe heeft mijn zus voldoende gevoel voor mode dat ik eens iets van haar aan kan doen. Maar, hoe meer ik erover nadenk, hoe meer ik wel besef dat dit niet zo goed is voor de natuur. Als ik mijn watervoetafdruk kan verkleinen, en zo water kan besparen dan wil ik wel proberen om maar twee T-shirts per jaar te kopen. Zolang ik er maar niet als een seut bij hoef te lopen. En dat mijn kleren altijd passen! ”

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

” Ik ben Adel uit Oezbekistan. Ik vis op het meer hier in de buurt. De laatste tijd is het heel moeilijk om genoeg vis te vangen. Het niveau van het water is zo laag dat ik amper met mijn bootje in het water geraak. Dat komt omdat de katoenboeren heel veel water nodig hebben om hun katoen te laten groeien. En de meststoffen en giftige stoffen zoals pesticiden die ze gebruiken komen ook allemaal in het meer terecht. Daardoor zit er ook al veel minder vis in het water en gaan de vissen dood. Als die nieuwe wet er komt zal er minder katoen geteeld worden, en hebben de boeren minder water nodig! Hopelijk is het nog niet te laat, en kan het meer zich herstellen zodat het niet wordt zoals het Aralmeer. Ik hoop wel dat de katoenplukkers hun job niet verliezen. Zij zijn mijn belangrijkste klanten en als zij geen geld hebben om vis te kopen, verdien ik natuurlijk ook niets. ”

” Ik ben Sofie uit België. Ik kom op voor het milieu! En ik strijd voor eerlijke prijzen en eerlijke handel. Dankzij de nieuwe wet zal er minder nieuwe katoenen kledij verkocht worden. En dat is heel goed voor de natuur. In België telt het water dat gebruikt wordt om kleding te maken namelijk al mee voor 8% van onze totale watervoetafdruk. Dus ca. 1 liter van de 10 liter die we verbruiken dient om onze kleren te maken. Dat is veel te veel! Onze kledij wordt vaak gemaakt van katoen. Voor de teelt van katoen is veel water nodig. Voor 1 katoenen T-shirt is zo'n 2700 liter water nodig! Ook wordt bij de katoenteelt veel water vervuild door het gebruik van pesticiden en meststoffen. Het is dus voor iedereen beter dat we minder katoen nodig hebben. Wel op voorwaarde dat de katoenplukkers (nog steeds) een eerlijk loon krijgen voor hun harde werk. Want het zou jammer zijn, mochten zij plots zonder inkomen vallen. ”

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Bijlage: watervoetafdrukcalculator voor leerlingen

Inleiding voor de leerkrachten

Met onderstaande meerkeuzevragen kunnen leerlingen hun eigen watervoetafdruk berekenen. Deze bestaat uit drie onderdelen: het leidingwatergebruik thuis (bv. om zich te wassen), het water nodig voor de productie van voedsel en het water nodig voor de productie van goederen (kleding, papier,...).

De watervoetafdruk wordt berekend aan de hand van aantallen badkuipen per dag. Een goed gevulde badkuip bevat ongeveer 270 liter water. Verbruik je elke dag een gevulde badkuip aan water, dan komt dat neer op 100 m³ per jaar. (Let wel: in de praktijk wordt een bad slechts voor de helft gevuld met water, wat dus neerkomt op 135 liter per badbeurt. Eén badkuip is dus twee badbeurten.)

Van alle vragen kunnen het aantal gevulde badkuipen opgeteld worden om te komen tot de totale watervoetafdruk.

Een gemiddelde leerling in Vlaanderen verbruikt ongeveer 2 700 m³ per jaar water (iets meer dan het volume van een Olympisch zwembad), waarvan: 30 m³ leidingwater, 1 270 m³ voor voeding en 755 m³ voor kledij en goederen. 2700 m³ komt overeen met 27 badkuipen per dag. Het streefdoel is 2 000 m³ per jaar (20 badkuipen per dag), waarvan 960 m³ per jaar (10 badkuipen per dag) voor voeding en leidingwater.

WERELDWATERDAG@SCHOOL

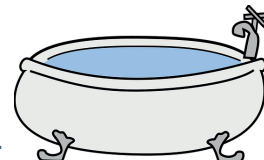
IEDEREEN WATERDRAGER

Mijn watervoetafdruk

Naam:

Opdracht: Lees de vragen.

Welke antwoord past het best bij jou? Omcirkel het bijhorende aantal badkuipen per dag.

Huishoudelijk leidingwatergebruik	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoe was je je thuis?	Ik neem regelmatig een ligbad of ik sta bijna dagelijks lang onder de douche	1
	Ik sta slechts een paar minuten onder de douche of was me soms ook aan de wasbak	0

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel porties rood vlees (varken, rund) of bewerkt vlees eet je per week? (een portie weegt 100 gram en komt overeen met een hamburger of 5 sneetjes charcuterie)	7 of meer porties per week (dagelijks één of meer)	4
	4 tot 7 porties per week (meer dan de helft van de dagen)	3
	Minder dan 4 porties per week	2
	Nooit, ik vervang rood vlees door plantaardige vleesvervangers	0

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoe vaak eet je gevogelte (kippenvlees, kalkoen) of een ei?	7 of meer keer per week (dagelijks één of meer)	3
	4 tot 7 keer per week (meer dan de helft van de dagen)	2
	Minder dan 4 keer per week	1
	Nooit, ik vervang kippenvlees en eieren door groenten	0

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel kaas eet je gemiddeld per dag?	Meer dan 3 sneetjes of een blokje (60 gram) per dag	2
	Minder dan 3 sneetjes of één blokje per dag	1
	Nooit	0

1 hamburger = 2,500 liter

1

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel melk, chocolademelk, yoghurt, pudding en roomijsjes eet of drink je per dag? (Enkel van een koe; diervrije alternatieven niet meegeteld)	2 of meer glazen of potjes per dag	3
	Ongeveer 1 glas of potje per dag	2
	Nooit, ik drink meestal water of plantaardige melkvervangers	0

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel frisdrank en fruitsap drink je?	Meerdere glazen per dag	2
	Regelmatig, bijna dagelijks	1
	Weinig, ik drink meestal water	0

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel wit brood en witte pasta of rijst eet je?	Regelmatig, bijna dagelijks	2
	Heel weinig, ik eet altijd aardappelen of volkoren graanproducten (bv. bruin brood, haverhout,...)	1

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel vetrijke maaltijden (pizza, frieten) eet je?	Regelmatig, minstens een paar keer per week	1
	Weinig of geen	0

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel snoepgoed (gebak, chocolade, koekjes, snoepjes) eet je?	Meerdere porties per dag (een portie is evenveel als één stukje gebak, een koek, een chocoladereep of een handvol snoepjes)	2
	Ongeveer 1 portie per dag	1
	Weinig, ik eet meestal fruit en noten als tussendoortje en dessert	0

2

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

Voeding	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel eten en drinken eet je niet op en werp je weg?	Bijna elke maaltijd iets	2
	Bijna elke dag iets	1
	Bijna niets	0

Goederen	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel papier verbruik je?	Ik let niet op mijn papierverbruik	1
	Ik koop af en toe nieuwe boeken of heb een abonnement op een tijdschrift	1
	Bijna niets, ik ben heel zuinig met papier, gebruik vaak kladpapier, ga naar de bib en heb geen abonnement op een tijdschrift	0

1 jeans
= 8.000 liter

Goederen	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoe vaak krijg je of koop je nieuwe spullen (kleding, speelgoed)?	Vaker dan 1 keer per maand	5
	Bijna elke maand iets	3
	Een paar keer per jaar	1

Goederen	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel van je spullen zijn tweedehands?	Bijna niets (of ik weet het niet)	4
	Een deel is tweedehands	2
	Bijna alles wat ik heb is tweedehands	0

Goederen	Antwoordopties	Badkuipen/dag
Hoeveel lederen producten (schoenen, tassen) heb je?	Een paar (of ik weet het niet)	1
	Geen	0

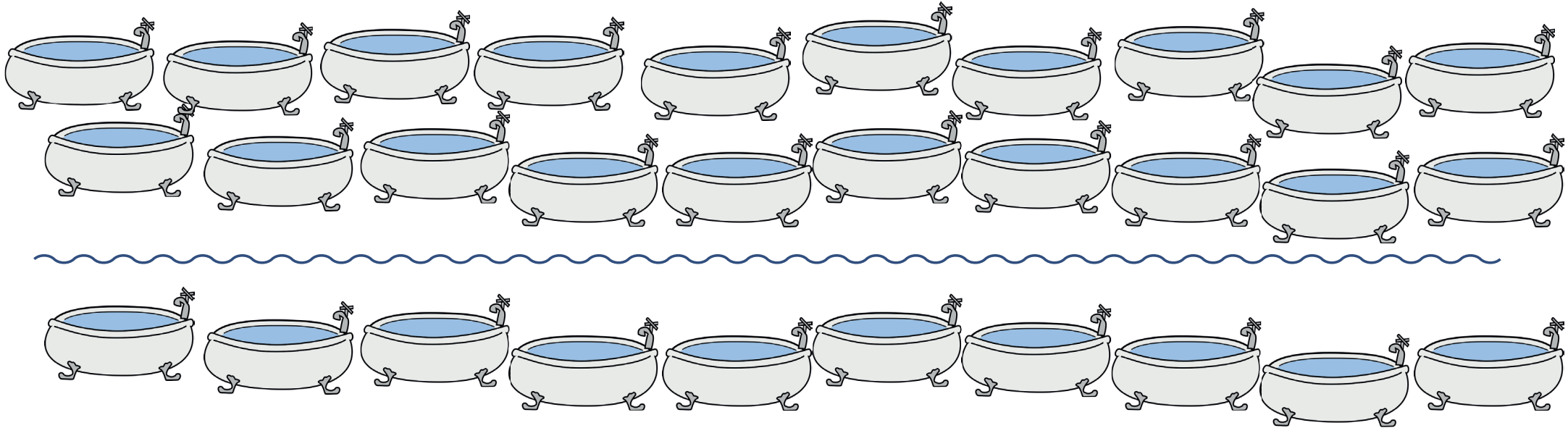
3

WERELDWATERDAG@SCHOOL

IEDEREEN WATERDRAGER

De watervoetafdruk van: = badkuipen

Streefdoel

20

Gemiddelde Vlaamse leerling

27

